

Бојан Димитријевић
РАНКОВИЋ
ДРУГИ ЧОВЕК

БЕОГРАД, 2020.

Бојан Димитријевић
РАНКОВИЋ
ДРУГИ ЧОВЕК

M
Vukotić
Media

БЕОГРАД, 2020.

БОЈАН ДИМИТРИЈЕВИЋ

Ранковић

Готово да нема личности у српској историји 20. века која је толико глорификована, а потом само за један дан изблаћена и препуштена заборава, као што је Александар Ранковић. Због исте ствари једном хваљен и слављен, потом кућен и оптуживан.

Иако је прошло много времена и историјска дистанца већ је чврсто успостављена, Ранковићем се српска историографија није превише бавила, осим неколико историчара, међу којима је и аутор ове књиге, који су се бавили Брионским пленумом или државном репресијом. Као да су оптужбе изречене лета 1966. остале важећи вредносни судови за Ранковићево позиционирање у српској савременој историји.

С једне стране, као комуниста и оркестратор државне репресије после Другог светског рата, за антикомунистичку и националну струју Ранковић ће остати

својеврстан историјски негативац и, заједно с Титом и Пенезићем Крцуном, одговоран за револуционарни терор у Србији 1944-1945, после грађанског рата под окупацијом, чији је актер био од првих дана. А потом и за догађаје у сукобу са Информбироом 1948-1953.

Са друге стране, такозвана либерална струја српских комуниста, чији су се изданци у новије време преселили у историографију и културу и чији је својеврсни матријарх Латинка Перовић, и даље одржавају негативну слику о Ранковићу креирану на бази оптужби Брионског пленума и Пленума Централног комитета СК Србије из 1966. Ранковићевом конзервативизму и бирократизму они супротстављају свој *либерализам*, а данас додају и његову блискост са Совјетским Савезом. Штавише, Ранковића стављају у историјску вертикалу оне струје српских комуниста која је изнедрила Слободана Милошевића и режим који је владао Србијом у периоду 1987-2000.

У таквој реалности Ранковић се и даље налази на некаквој историјској странпутици, неомиљен од српских историчара млађих генерација. Постоји готово неписана пракса да се историчар у јавности идентификује с темом којом се бави, а коју је драматично искусио и аутор ових редова. Та околност утиче да се мало који млади истраживач усуди да се бави Ранковићем јер би га у јавности препознали као некаквог закаснелог ранковићевца, са свим негативним особинама које је тај термин временом попримио. Како спектар његовог рада захвата низове архивских јединица у различитим, често недоступним архивима, и та околност чини да га се истраживачи клоне. Посебно у време када се наука своди више на квантитет ради напредовања и опстанка у научним установама него на жељу да се јавности понуде ваљани одговори из прошлости.

Прилично је велико *документарно море* које је остало после Александра Ранковића у српским и југословенским архивима. Највише сачуваних података о његовим политичким активностима и раду сачувано је у низу фондова у Архиву Југославије, пре свега у фондовима Централног комитета Савеза комуниста Југославије и Савезног извршног већа. Такође, постоји и посебан фонд кабинета потпредседника СФР Југославије. У фондovima Архива Југославије налази се и, додуше пречишћена, документација Брионског пленума из 1966, на којем је Ранковић смењен и уклоњен из политичког и јавног живота тадашње Југославије. Један део партијске грађе из периода до прве половине педесетих објављиван је током осамдесетих у вишетомној едицији, што свакако олакшава истраживање. И поред различитих коментара приређивача ових томова, Ранковићева улога је минимизирана. Такође, крајем деведесетих објављен је и материјал у вези са Брионским пленумом 1966.

Значајан део архивских података о техничкој страни наводне афере која је претходила Брионском пленуму пронашли смо у фонду Војнобезбедносне агенције у Војном архиву. Овај материјал објавили смо у коауторству са генералом Светком Ковачем и Иреном Поповић Григоров у студији *Случај Ранковић из архива КОС-а* (2014), која нам је служила као основа за даљи рад на Ранковићевој биографији. У Агенцији се и даље чувају анализе и извештаји из времена после Брионског пленума, када су Ранковића пратиле тадашње службе безбедности. Сасвим је сигурно да у архиву БИА постоје слични материјали из истог периода, али таква документација и даље је недоступна истраживачима.

Наравно, ту је и штампа, посебно дневна, која је у периоду Ранковићеве политичке каријере помно бележила

његове активности и тако постала незаобилазан извор за његову биографију.

Крајем осамдесетих година постепене политичке промене у Србији отвориле су могућност да своја сећања јавно изнесу и важни актери Брионског пленума као што су Војин Лукић или Селим Нумић. Ту су, затим, и сећања његових сарадника – Милована Ђиласа, Љубодрага Ђурића, Добрице Ћосића, Антона Духачека и других. Појавили су се и други наслови и овој теми или они у којима се Ранковић појављивао у складу с партијско-државном улогом коју је имао до Брионског пленума. Али се, такође, проговорило и о забрањеним темама државне репресије у којима је он имао значајну улогу.

Почетком 2010-их година о Ранковићу је у више својих књига писао и наш старији колега Венцеслав Глишић. Он је имао прилике да разговара и с Ранковићем, али и са другим важним актерима политичког живота у социјалистичкој Србији. Ови материјали су значајан допринос сагледавању теме јер су индиректно сачувана значајна сведочења личности с којима је Ранковић радио или се с њима сучељавао.

Док је био у власти, објављено је неколико Ранковићевих књига. Најпознатији су свакако *Изабрани говори и чланци 1941-1951*. (1951), потом *О Рагу са омладином* (1952), као и његов реферат на Седмом конгресу СКЈ штампан под насловом *О организационо-политичким задацима Савеза комуниста* (1958). Ту је био и наслов *О амнестији* (1962), што је био његов коментар као потпредседника СИВ-а на Закон о амнестији. Током 1966. била је у припреми тротомна књига са избором најважнијих радова, чланака, реферата и јавних наступа Александра Ранковића, која никада није објављена.

Коначно, после 2000. у јавност су стигле и Ранковићеве *Дневничке забелешке*, као и књига сећања *Живој уз Леку*, његове супруге Ладиславе Славке. Ове две значајне књиге дају увид у Ранковићева размишљања забележена неколико месеци после Брионског пленума, односно у његов породични живот, посебно у време када је био ван јавних и политичких функција. Писане одмах после Пленума, *Дневничке забелешке* не откривају много, али дају пресек најбитнијих Ранковићевих размишљања онда када се на њега сручила лавина оптужби дотадашњих партијских другова. Није их наставио и можда је тако пропустио да јавности пружи увид у најважније догађаје у којима је учествовао. Сасвим је сигурно да је околност да је био под присмотром служби утицала на то да не настави да бележи своја сећања. На његове забелешке надовезује се рукопис његове супруге Славке, из којег се може стећи слика о заједничком животу, љубави, времену власти и времену изолације, али и о драматичним догађајима око Ранковићеве сахране 1983.

Намера ове књиге је да осветли биографију Александра Ранковића и да га у српско-југословенској историји стави на адекватније место од оног које му је доделио Брионски пленум 1966. Потрудили смо се да изнесемо заокружену слику његовог сложеног политичког и државног рада, не заобилазећи делове биографије које треба критички сагледати. Рукопис је писан с напоменама, али смо их изоставили због обима, рачунајући на то да ће књигу пре свега читати они који су заинтересовани за прошлост, али нису научници који је проучавају.

Желимо да се захвалимо млађим колегама Немањи Девићу, Петру и Радету Ристановићу на помоћи у раду на биографији, али и на конструктивним разговорима.

Такође, и пријатељима из Војнобезбедносне агенције – директору генералу Светку Ковачу и Ирени Поповић Григоров – за рад на материјалима Службе безбедности ЈНА који су у вези с Ранковићевим случајем, као и Слободану Ранковићу због тога што је с поверењем прихватио идеју о раду на очевој биографији, кроз разговоре осветлио породичну страну Александра Ранковића и аутору на увид дао породичну фотографску збирку. Посебно се захваљујемо припадницима Управе државне безбедности – Војину Лукићу, Владану Бојанићу, Душку Карићу, Буду Боснићу и Николи Николићу – с којима је аутор средином деведесетих година имао прилике да разговара и од њих узме изјаве. Захвалност дугујемо и предусретљивим колегама из Архива Југославије и Медија центра *Одбрана* на помоћи у истраживању.

1.

**АБАЦИЈА,
СКОЈЕВАЦ
И КОМУНИСТА**

Има много могућности да се ефектно започну биографије знаменитих личности, али можда је у случају Александра Ранковића најбоље започети класично. Рођен је у задружној породици у селу Дражевац, код Обреновца, 28. новембра 1909. Та велика породица послаће 17 мушких глава у балканске ратове и Први светски рат. Као и друге породице у Србији тог времена, питање војне обавезе и одласка у рат да би се бранила држава, отаџбина, није се постављало. Била је то обавеза на коју се није морало посебно подсећати. Деветорица њих неће се вратити у родно село, остали су на бојиштима на којима је ратовала српска војска. Осам синова се вратило. Међу њима и Миливоје, Александров отац. Међутим, Миливоје се убрзо разболео од туберкулозе и преминуо. Тако је млади Александар само неколико година растао уз оца, као и његова млађа сестра Катарина и млађи брат Драгомир, Драган. Мајка Даринка је већ од почетка ратова и током окупације била стуб и ауторитет породице. Ранковићев стриц Љубоје остаће стожер у кући у Дражевцу и деценијама касније биће домаћин Ранковићу и његовој деци када свраћају у село.

У комунистичкој илегалци

Ранковић је 1922, са свега тринаест година, отишао у Београд да учи кројачки занат. Од назива аба за грубо платно, тада се говорило абацијски занат. А занатлија који се тиме бавио био је познат као абација. Одвела га је мајка код Јована Поповића, даљег рођака Ранковића, који је имао абацијску радњу *Спојковић–Појовић* у Савамали. Мајка му је једном недељно, крећући пешке из Дражевца у рану зору, доносила храну и пресвлаку, а потом би журила натраг како би се истог дана вратила кући и наставила бригу о млађој деци.

Ранковић је занат завршио три године касније. Владимир Дедијер у *Прилозима за биографију Јосипа Броза Тита* (1953) наводи да су услови за рад у тој радњи били тешки, да је Ранковић добијао осам динара дневно за храну и да је спавао у радионици. Ту је млади Ранковић рано доспео у контакт с комунистичким идејама, чему је допринела и чињеница да су у радњи радили и неки симпатизери КПЈ. Они су набављали разне илегалне или полуилегалне брошуре и сакривали их у радњи, па је тако Ранковић ноћу остајао и читао их.

Већ 1924, као петнаестогодишњак, учланио се у Савез радничке омладине. Две године касније, иако калфа, постао је секретар абацијских радника у независним синдикатима у Београду, а од 1927. и члан Извршног одбора Секције кројачких и абацијских радника. Тада се његово име први пут помиње у документима ове секције. Био је благајник, потом члан управе месне групе и, на крају, секретар. Паралелно са учлањивањем у струковну организацију, Ранковић постаје и један од руководилаца напредног омладинског покрета – секретар Месног

комитета Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ) за Београд.

У својој каснијој биографији, писаној 1959, Ранковић истиче да је још у овом периоду размишљао о друштвеним односима у којима су људи подељени на експлоататоре и експлоатисане. На основу тих сазнања расла му је осетљивост према свакој неправди, а такође и свест да се радничка класа може ослободити само путем организоване револуционарне акције. Како је реч о каснијем тумачењу (Милована Ђиласа), објашњење сопственог приступања комунистичком покрету чинило нам се адекватније: „Ка комунизму ме нису гонили ни материјално стање ни интелектуално наслеђе из породице, а поготову не национална традиција. У другом времену био бих нешто друго, не мењајући се. Нисам ја нашао комунизам него он мене, као погодно средство и податан материјал.“

У тада илегалну Комунистичку партију Југославије примљен је почетком 1928. Тада је био секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију. Како касније сам наводи, Ранковић је развио делатност међу *радничком, школском и студентском омладином*... у спортском друштву *Радник* и друштву *Абрашевић*. Питање је колико је он утицао на то да се скојевска организација изведе *из уских оквира на јуџи широке политичке илајформе*. Ипак, 2. септембра 1928. Ранковић илегално организује велики митинг на Звездари поводом Међународног дана борбе против милитаризма и рата, а касније тог дана и демонстрације радничке омладине у центру Београда. Бранислав Божовић наводи да је после илегалног митинга на Звездари први ухапшени омладинац био Ранковић и да га је „саслушавао и тукао полицијски агент Ђорђе Космајац“ (о том хапшењу и батинању писао је недељни лист *Заштита човека*, под уредништвом Аугуста Цесарца, 6. и 13. септембра 1928).

Божовић указује да полиција није сазнала да је Ранковић секретар ПК СКОЈ-а. Пошто је протеран у родни Дражевац, Ранковић је опет ухапшен у новембру те године и опет га је саслушавао Космајац. Ухапшен је са још десет лица, осуђен је на десет дана затвора и поновни прогон у родно место. Божовић истиче да је београдска полиција већ тада трагала за комунистом Леком, али да ухапшеног Ранковића није повезала с тим именом. С њим је тада био ухапшен и осуђен Светислав Стефановић, трговачки помоћник из Кучева, касније познат као Ђећа, његов дугогодишњи заменик у унутрашњим и пословима Службе безбедности комунистичке Југославије.

Шестогодишња робија

Непосредно после увођења Шестојануарске диктатуре 1929, комунистичке присталице у ноћи 11-12. јануара по Београду растурају *Пројлас радницима, сељацима, сиромашним грађанима и војницима Србије*. Међу њима је и Ранковић. Штампаче овог летка организовано је у партијској илегалној техници. Он је такође радио и на изради новог прогласа названог *Радном народу града и села свију нација Југославије*, који ће касније бити растуран. Међутим, недељу дана касније због ове делатности Ранковић поново бива ухапшен.

Бане Андрејев, један од скојеваца који су растурали летке, родом из Велеса (после рата на дужностима у КП Македоније), био је ухапшен и полицији је одао своје другове, међу којима и Ранковића. Иако је успео да избегне први талас хапшења, Ранковић је ухапшен 20. јануара. Ухапсио га је полицијски агент Торбица кад је

изашао из трамваја у Улици кнеза Милоша и кренуо у улицу ниже, ка једном илегалном стану.

Ранковић је касније потанко описао како су га у београдској полицији тукли полицајци Вујковић, Космајац, Станковић, Торбица и неки каплар Буро. Обешеног на главце, тукли су га жилама по голим табанима и другим деловима тела. Претученог су га пронели кроз ходник и бацили у ћелију, која је била поливена водом не би ли му онемогућила да се спусти на под.

Ранковић је после рата Дедијеру причао како је стављао хлеб под кук и канту под главу, и тако спавао. Мучење је трајало још четири дана, али се Ранковић добро држао и није поклекао. Његово држање пред полицијом сачувало је скојевску организацију у Србији. Наводно је Светислав Стефановић, провиривши кроз прозор ћелије, видео како га онесвешћеног носе и повикао осталима у ћелији: „Убили су Леку!“

На суд је са осталима изведен 22. маја 1929. и после три дана осуђен је на шест година робије са још пет лица, а петоро их је пуштено због недостатка доказа. Међу њима је био и Светислав Стефановић. О току суђења писао је и дневни лист *Време* у периоду 23-26. маја 1929. Ранковић и другови одбили су оптужбе и изјавили да су по убеђењу комунисти. Трећег дана суђења Ранковић је скинуо одело како би показао ране. Суд је, користећи судског вештака, одбацио његове тврдње, наводећи да је реч о туберкулози коже. Кад су се појавили агенти Вујковић и Космајац оптужени су почели да вичу, па је судија наредио да се изведу из суднице.

Ово суђење било је први процес некој групи комуниста после завођења диктатуре у држави. Ранковић је послат на издржавање казне у Сремској Митровици. Уведен је у картотеку и фотографисан с робијашким бројем 4757а.

У затвору је у том периоду било и старијих комуниста, као што су Моша Пијаде или Родољуб Чолаковић. Путујући ка затвору са осуђеним друговима, Ранковић се радовао што ће видети и упознати старије комунисте, али их је затворска управа прво убацила у посебне ћелије на два месеца, а потом распоредила са осталим затвореницима. Пропала су његова очекивања да буде у друштву са старијим комунистима јер су они били у посебном објекту и третирани су као политички затвореници. Ипак, за само годину дана у затвору, према Ранковићевим речима, нашло се чак 120 комуниста. Тако је убрзо нашао истомишљенике на робији.

У послератној литератури наводи се да је Ранковић у затвору у Сремској Митровици радио на обнављању организације КПЈ и залагао се да робија постане школа за комунисте. Он сам истиче да је „за време робије био ...члан кажњеничког комитета у Сремској Митровици, где сам употпунио своја знања из марксизма и лењинизма, која су дотад била оскудна“. Био је члан казнионоичког комитета комунистичке организације и учествовао у свим облицима комунистичког деловања, све до штрајкова глађу и сличних манифестација отпора затворској управи. У октобру 1933. његово име налази се на листи штрајкача глађу. Међу њима су и имена Јована Веселинова – његовог послератног пријатеља (све до Брионског пленума), потом Оскара Давича, али и већег броја истакнутих комуниста који су страдали у рату. Неки од тих штрајкова глађу трајали су и до 15 дана. У пролеће 1934. пребачен је с мањом групом осуђеника у затвор Лепоглава јер је уочено да је он један од организатора штрајкова. Тамо је такође био активан у пружању отпора затворским властима, па је кажњен са три месеца боравка у самици.

Како је сам истицао, у различитим облицима казне провео је скоро једну целу од укупно шест година у затвору. У Списку осуђеника који се не предлажу на условни отпуст 1934. у затвору Лепоглава, под бројем 148 као *не-ирейоручени* налази се Александар Ранковић. Наведено је и следеће: „Абацијски помоћник, нежењен, неосуђиван, 1 осуда“ и први пут у затвору, од 25. 5. 1929. до 11. 3. 1935, „12 пута дисциплински кажњен, задњи пут 15. 7. 1934, неред“. Наведено је да је „као организовани комуниста растурао комунистичке летке. За отпуст *не ирейоручује се ради ојасности по јавну безбедности*“. Тек ће у Лепоглави упознати и Мошу Пијаде, с којим ће потом активно сарађивати у илегалу, рату и после рата. С њим је провео последњих девет месеци робије. „Стаљинова варијанта лењинизма већ је преовладала и у југословенској партији. А ту, на робији, она је добијала најтврђе, најдоследније и најнепомирљивије форме“, закључује Милован Ђилас.

Сустрет са Јосипом Брозом

„По изласку са робије, 1935. године, протеран сам у своје родно село Дражевац код Обреновца, одакле сам отишао да одслужим војни рок у Скопљу... (11. маја 1935). Почетком 1937. вратио сам се у Београд, где сам формирао Месни комитет КПЈ јер су претходна руководства овог комитета била похапшена у провалама 1935. и 1936. године“, сећао се касније Ранковић.

Дедијер пише (наводећи Ђиласове речи): „Долазак Александра Ранковића значио је за нас много. Одмах смо кренули у синдикате. Лека, како смо звали Александра Ранковића, одликовао се прецизношћу у раду

и оштрином запажања. Он је одмах отишао у синдикате, па је преко синдиката организовао рад Партије и у предузећима. Једно вријеме чак је био изабран и за синдикалног функционера.“ На овај начин рада и кроз одсецање свих ранијих веза појачао се број комунистичких присталица, а избегнут је надзор полиције. Тако су комунисти преузели контролу у синдикалном покрету.

У овом периоду руковођење Комунистичком партијом Југославије, после неколико личности које ће stradати у стаљинистичким чисткама, преузео је Јосип Броз, касније познат као Тито. У том тренутку он је 45-годишњи комуниста с међународним искуством и подршком совјетске безбедносне службе НКВД. Пореклом и Хрват и Словенац, шегрт, радник, аустроугарски војник на српском и руском ратишту, професионални револуционар, робијаш, писац убилачких партијских карактеристика за конкуренте из врха КПЈ, агент, харизматичан, са више илегалних имена, од којих је тада највише користио Валтер, језика исквареног дугим боравком на страни. И са „очима риса“, како пишу Добрица Ћосић и историчар Предраг Марковић.

Ранковић наводи: „Моја политичка активност поклопила се с Титовом акцијом у другој половини 1937. године, када је дошао за секретара Централног комитета Комунистичке партије Југославије. Пре мене са робије се вратио Милован Ђилас, који је до тада већ играо значајну улогу у КПЈ у Србији. Он ме је и предложио Титу за секретара Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Пошто је Тито прихватио Ђиласов предлог, од 1937. до јесени 1941. године руководио сам Комитетом.“ У другом наводу објашњава: „Већ 1938, кад се Тито из Париза вратио у земљу, поставио је Ђиласа и мене заједно са Ивом Лолом Рибаром у нови ЦК КПЈ јер је распустио

стари ЦК који је формирао Горкић.“ Како сам пише у биографији, од тада је један од његових непосредних најистакнутијих сарадника.

Било би занимљиво реконструисати како је изгледао први сусрет Тита и Ранковића. Тито је био старији од Ранковића и осталих које је изабрао да формирају партијски политбиро. Зато они почињу да га зову Стари, а с тим надимком постепено се учвршћује и Брозов ауторитет. Тада се начелно формира његов најужи круг који ће функционисати много година, а чинили су га Ранковић, Кардељ и Ђилас. Ако је неко од њих био присталица поражених партијских лидера, какав је Петко Милетић, избором у врх Партије и растућом оданошћу Титу забрављене су претходне партијске оријентације. Валтера или Старог и Ранковић и остали следиће беспоговорно. Штавише, нико од њих никада неће довести у питање ни његов ауторитет нити војнополитичке процене.

Маја 1938. Тито је формирао привремено руководство КПЈ, у чијем је саставу био и Ранковић, уз Ђиласа, Кардеља, Франца Лескошека, Миху Маринка, Јосипа Краша и још неке. Приликом боравка у Москви, у јесен 1938, Тито је добио мандат од Коминтерне да образује нови централни комитет. Ово је и дефинитивно признање за његов рад и стављање тачке на претходне фракционашке и личне борбе после хапшења Горкића 1937.

Питање КПЈ било је решено. Валтер, Тито или Јосип Броз постаје њен неспутани лидер. Вративши се 1939. у Југославију, он је у марту формирао комитет од истих људи који су формирали привремено руководство. Међу њима је Ранковић, са Ђиласом, у суштини представник комуниста с територије Србије.

Током маја или јуна 1939. Ранковић учествује на земаљском саветовању руководећег актива КПЈ одржаном

под Титовим руководством под Шмарном Гором у Словенији. Ово је било Титово учвршћење у Партији и њена стабилизација. Истакнут је успех у синдикатима.

У врху комунистичке организације

Ранковић је од 1937. непрекидно био секретар Покрајинског комитета КПЈ за Србију, с малим прекидом (од јануара до априла 1941), када је био секретар таквог комитета КПЈ за Хрватску, а Раде Кончар за Србију.

Састанци Покрајинског комитета одржавани су у изнајмљеном стану на углу Проте Матеје и Мекензијеве. Ранковића је у одсуству замењивао Милован Ђилас. Дедијер наводи да су Ранковић и Ђилас јануара 1939. напустили своје станове и почели да живе илегално. Полиција је покушавала да прати његово кретање, али без успеха. Тако је 2. јануара 1940. Управа града Београда расписала потерницу за 14 комуниста, међу којима је био и *Ранковић Александар, абацијски радник, рођен 28. новембра 1909. године у Дражевицу, срез Њосавски, од оца Миливоја и мајке Даринке ...У случају проналаска под јаким сивражом сировесити Уйрави прада Београда.*

Иако је управо у овом периоду Ранковић имао веома значајну улогу у комунистичком врху и често се кретао на релацији Београд – Загреб, полиција га није открила. Користио је лажну легитимацију издату 16. новембра 1940. на име Момчила Перишића, чиновника, рођеног 1910. у Лазаревцу. Подаци у овој легитимацији о личном опису, међутим, били су тачни: „Очи плаве, стас средњи, лице правилно, нос правилан, коса смеђа, браду брије, бркове брије, особених знакова нема...” Из овог периода

потиче и његово илегално име Марко. Оно ће замени-ти надимак Лека, изведен из имена Александар. Марко ће бити Ранковићево партијско име које ће остати у употреби све до Брионског пленума 1966. Посебно код припадника служби безбедности.

„Заједно са Ђиласом основао сам ново руководство КПЈ у Србији, које је потврђено и проширено на партијској покрајинској конференцији 1940. године“, сећао се касније Ранковић. У стану извесног инжењера Перишића у Хаџи-Милентијевој улици маја 1940. окупило се чак 33 делегата. Ранковић је поднео организациони извештај, а Ђилас реферат о политичкој ситуацији, потом је изабрано ново покрајинско руководство и делегати за предстојећу Пету земаљску конференцију КПЈ. Ранковић наводи: „На тој конференцији кандидате за чланове ПК предлагала је кандидациона комисија састављена од три члана, на основу података, провере и утисака које сам имао о тим људима. Нису се помињала лична имена него само партијска, уз навођење основних података – од када је члан Партије и шта је по занимању. Сваком од присутних на конференцији саопштено је ко су изабрани чланови ПК.

На Петој земаљској конференцији КПЈ, одржаној крајем октобра 1940. у Дубрави, која је тада била у ширем предграђу Загреба, Ранковић је поднео опширан реферат о синдикалном питању који је израђен током јесени 1940. у Загребу. У реферату је говорио и о штрајковима, облицима радничког организовања и односу комуниста према синдикатима. Много његовог личног искуства сабрано је у овом реферату, али се као писци реферата помињу Јосип Краш и његови сарадници из Загреба, а Тито је, такође, пре излагања на конференцији дао своје сугестије. Ранковићев речник је строго идеолошки и партијски. Он помиње други империјалистички рат,

реакционарну владу, пролетаријат, капиталистичку и радничку класу. Лењиновим цитатима поентира, оцењујући штрајкове као „специфично пролетерско средство борбе“ или истичући да „само борба збија редове пролетаријата и припрема га за још веће и одлучније битке“. У записнику са ове конференције Ранковић даје преглед ситуације у Србији. Он је истакао да су *фракционашке борбе... скоро уништиле Партију (у Србији) као нигде*. Посебно је нагласио Београд као место фракционашких борби и указао да је у 1937. дошло до поправљања стања у организацији. Ову тенденцију можемо повезати с његовим активизмом или постављањем Тита на место генералног секретара.

На овој конференцији Тито је потврђен за генералног секретара Централног комитета КПЈ. Ранковић (означен партијским именом Марко) изабран је у Политбиро тог Централног комитета. Поред Тита, Политбиро је имао још шест чланова. Цео пленум бројао је још 23 члана и 16 кандидата. Са овим избором сагласила се и Коминтерна. После рата повремено је у јавности била присутна дилема ко је све тачно био међу кандидатима јер списак није био довршен. Међу њима ће најгласнији бити Светозар Вукмановић Темпо, који ће оптуживати Ранковића, који му је с правом оспоравао присуство догађају и чланство. Темпо ће стога бити посебно оштар и критичан према Ранковићу на Брионском пленуму 1966.

Уочава се да је од лета 1940. до почетка рата априла 1941. Ранковић са осталим члановима Политбироа боравио у Загребу. „Према Титовој процени, далеко је боље напредовала КПЈ у Србији под мојим руководством него КП Хрватске. Због тога ме је Тито у јануару 1941. повукао у Загреб да будем секретар ЦК Хрватске, а Рада Кончара послао у Београд...“

Ово је период у којем је завршена фаза болшевизације и консолидације КПЈ. У склопу учвршћивања идејног јединства врха Партије и борби против појединих фракцијских тенденција, у овом периоду организована су најмање два курса. Тако је Ранковић учествовао на идеолошком курсу који је водио Едвард Кардељ. Курс је организован у периоду јануар-фебруар 1941. у Загребу, у истој згради где је одржана и Пета земаљска конференција.

Ћилас даје упечатљиву оцену: „Био је то период довршавања болшевизације, односно стаљинизације Партије на југословенски начин. Без много премишљања, без имало колебања, унутар Партије се остварује нека врста револуционарног братства и аскетске самокритичности.“

Ранковић наводи занимљиву опаску која илуструје неке тенденције комунистичке организације тог доба: „Кад сам постао секретар приметио сам да је у Партији, посебно на Универзитету, била заступљена слободна љубав под утицајем идеја Виљема Рајха. Питао сам Ћиласа како је дошло до тога да у једној патријархалној грађанској средини дође до прихватања тих идеја. Одговорио је да су помоћу слободне љубави увлачили девојке у Партију. Обојица смо се zaloжили да се ова појава сузбије међу члановима Партије.“

У овом периоду као члан Политбироа Централног комитета КПЈ, Секретаријата Политбироа ЦК и организациони секретар ЦК КПЈ, као и секретар покрајинских комитета за Србију, па онда и за Хрватску, Ранковић је до почетка Другог светског рата успоставио контролу над готово свим организацијама Комунистичке партије Југославије. У организационом и кадровском смислу он је постао први човек Партије. Наравно, после Тита. У Србији и српским покрајинама поготово. Његов ауторитет само ће појачати надлазећи рат.